DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE COVID - 19 PANDEMİSİNİN EKONOMİK VE SOSYAL ETKİLERİ VE PERSPEKTİFLER[i]

--- YUSUF IŞIK --

1 Mayıs 2020

1. Covid - 19 Pandemisinin en kritik özellikleri nelerdir?

YI (Yusuf Işık): Covid-19 virüsü tek bir noktadan çıktı, kısa bir sürede bütün dünyaya yayıldı. İlk çıktığı Çin'de kontrol altına alındı ama dünyada yayılmaya ve can almaya devam ediyor. Ekonomik ve sosyal alanlarda **verdiği zarar, 2008'e göre daha kısa bir sürede o dönemdeki büyük durgunluktan daha öteye geçti.** En önemli ve bazen sonuçları tam olarak değerlendirilmeyen bir özelliği, **bilinmeyeninin çok** olması. Bilimsel çalışmalar biyolojik özelliklerinin önemli bir bölümünü ortaya çıkarıyor, ama Covid-19 insan bedeninin tanımadığı bir virüs; bu virüsü etkisiz hale getirmeye yönelik çalışmalar ilerliyor fakat henüz ilaç ve aşıyla nasıl durdurulacağı bilinmiyor. Enfekte insan sayısı bilinmiyor, asemptomatik taşıyıcı oranı belirsiz, oysa bunlar önemli. Dolayısıyla virüsün yayılmasının **nerede ne kadar süreceğine ilişkin tahminler ister istemez yalnızca oldukça yaklaşık** olarak yapılabiliyor. Bu açıdan en kritik bilinmeyeni ne kadar süreceği. Hakim görüş Pandeminin **2020'nin 3. Çeyreğin başlarında önemli ölçüde kontrol altına alınmış olacağı.** Bunun gerekli önlemlerin alınması durumunda mümkün olduğunu düşünüyorum. Ama bu konuda da **kayda değer bir belirsizlik bulunduğunun altını çizmek** gerekir. Öncelikle şu iki açıdan, birincisi, bu tarih gecikebilir, ikincisi, bu tarihe kadar sağlanacak kontrol epeyce sınırlı kalabilir ve ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye çok değişebilir.

Bilinenlerin en önemlilerinden biri ise Covid-19'un Çin'de kontrol altına alındığı. **Grafik 1**. virüsün yayılmasının Çin'de nasıl çok büyük ölçüde Hubei eyaleti sınırları içinde tutulduğunu gösteriyor. ABD'de ise New York dışında pek çok bölgeye yayılmış durumda.

GRAFİK 1. ÇİN VE ABD'DE COVİD-19'UN YAYILMASI

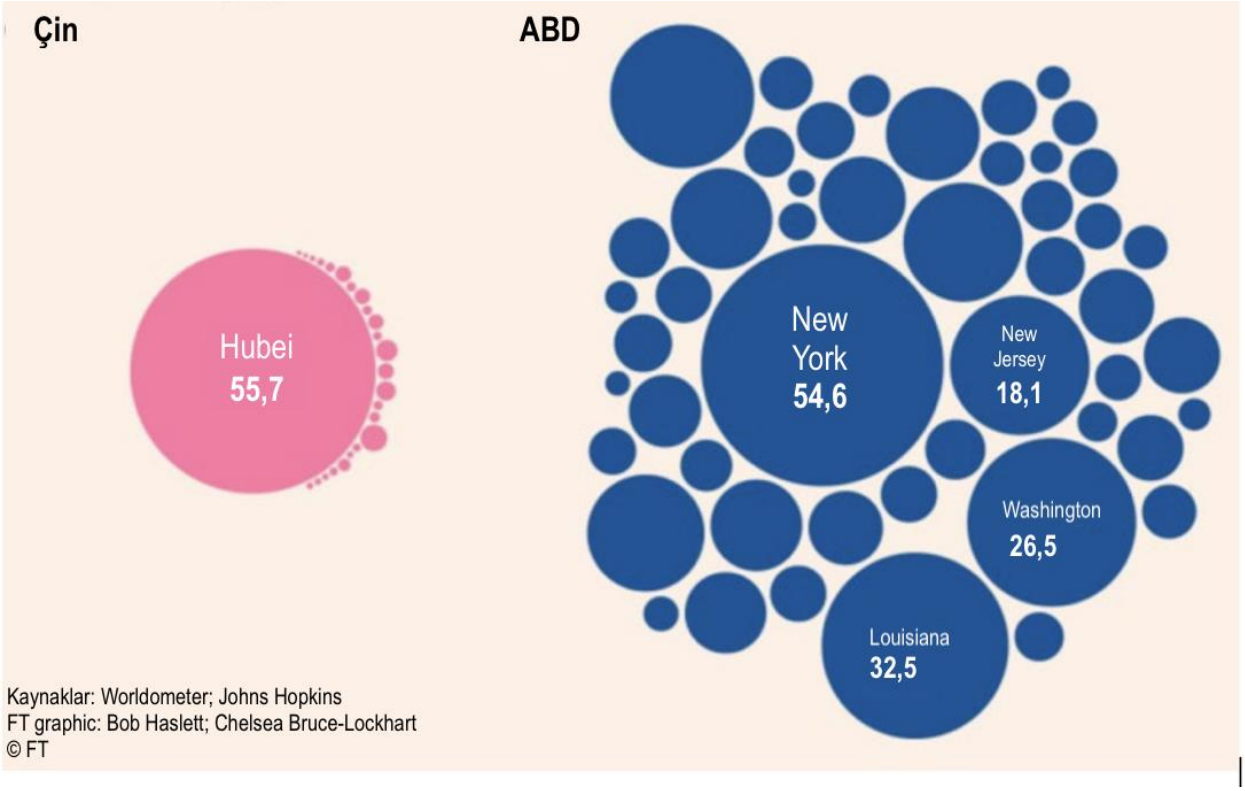

Çin'deki hem hiperteknolojik ve sofistike hem de sert olan yöntemlerin başka yerde uygulanması pek mümkün değil. Buna karşılık **Yeni Zelanda, G. Kore, bir ölçüde Almanya gibi parlamenter demokrasi ile yönetilen ülkelerde de pandeminin kontrolünde başarı sağlandı.** Birbirinden belirli ölçülerde farklı yollardan. Bununla birlikte şu faktörlerin kontrolü sağlama açısından olumlu bir etki yaptığı ortaya çıkıyor: **erken harekete geçme, etkin izolasyon, çok sayıda ve yaygın test, teknolojik izleme, hijyen, erken aşamadan itibaren** ve ileri aşamada müdahale koşul ve çabaları, lojistik, sağlık sisteminin gücü, **bilimsel ve teknolojik yetkinlik ve bunun kararlar üzerindeki etkisi, geçerli bir strateji**, **iyi yönetişim, kamu-özel sektör işbirliği, yerelde ve özellikle belediyeler düzeyinde de etkili olmak, insanların kurallara uyması, ülkede yönetimin Pandemi karşısında kutuplaştırıcı değil, birleştirici olması.**

Yeterince kontrol altına alınmazsa virüsün **yeniden yayılması olasılığının oldukça yüksek** olduğu da biliniyor. Ekonomiler açılırken kuşkusuz buna dikkat etmek, kitlelerin hayatını tehlikeye atmamak son derece önemli.

2. *Dünya üzerindeki en büyük ekonomik ve sosyal etkileri neler?*

YI: Dünyanın büyük bir bölümünde yüksek bir üretim düşüşü başladı ve bir süre daha devam edecek. En yüksek düşüşün olacağı 2.ci Çeyrekte örneğin ABD'de GSYH'deki daralma yüzde 25'i geçebilir. Avrupa'da da. Üretimin insanların hareketlerinin kısıtlı olması nedeniyle durdurulmasının yanı sıra tedarik sorunları da kısıtlayıcı oluyor. Bu arz sorununun yanında gelir azalmasıyla bağlantılı ciddi bir talep sorunu da var. Bu ikisinin bu şekilde çakışması rastlanmayan bir durum ve sorunu çok büyütüyor. Likidite sıkışıklığı da ortaya çıktı. Finans sektörü de tehlikelerle karşı karşıya kaldı. Dünya ticareti önemli bir ölçüde daralmakta.

Gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişen ülkelerin ekonomileri de bu çok olumsuz faktörlerin etkisi altında. Önemli bir bölümü dünya ortalamasına göre daha çok etkilenecek. Petrol fiyatlarındaki olağanüstü çöküş ve diğer emtia fiyatlarındaki düşüşler emtia üreticisi ülkelerin ekonomilerine büyük zararlar veriyor. Gelişen ülkelerden yılbaşından bugüne kadar 100 MR dolarlık sermaye çıkışı oldu. Çin ekonomisi ise kendisi için Pandeminin en yoğun dönemi olan 2020'in 1.ci Çeyreğinde yüzde 6.8 daraldı. Bugünkü koşullarda bu göreli olarak sınırlı bir düşüş. **Toparlanma yönünde aktif adımlar atmakta olan Çin'in 2020 yılında düşük bir artı büyüme sağlaması** bekleniyor.

Ortaya çıkan sosyal etkiler de çok derin. Örneğin Fed'e göre 2020'nin 2.ci Çeyreğinde ABD'de işsizlik yüzde 30'u bulabilir. Diğer ülkelerin çoğunluğunda da 2. ci Çeyrekte işsizlikte bu kadar olmasa da büyük bir artış bekleniyor. **Zaten yüksek olan eşitsizlik daha da artmakta. Kadınlar, kırılgan gruplar sosyal alanda da daha olumsuz durumda kalmakta. Göçmenler de. Eşitsizlikler** bu dönemde son derece kritik olan **sağlık** alanına da yansımakta. Birçok ülkede **sosyal politikanın ve sağlık sisteminin neoliberal politikaların da etkisiyle yalnız geri plana atılmış olmaları değil aynı zamanda çağın ekonomik ve teknolojik koşullarının gerektirdiği şekilde yenilenmemelerinin bir sonucu olarak** da **bu olumsuzluk ve eşitsizlikler daha yoğun** yaşanmakta.

3. *Dünyadaki bu ekonomik ve sosyal etkilerin bundan sonraki gelişmesi nasıl olur?*

YI: Pandeminin ne kadar süreceği bu konuda belirleyici bir rol oynayacak. Üçüncü Çeyreğin başlarında önemli ölçüde kontrol altına alınmış olacağı varsayımıyla yapılan IMF tahminine **(Grafik 2.)** göre dünya ekonomisi 2020'de yüzde 3 daralacak, 2021'de ise yüzde 5.8 büyüyecek. Süre varsayımının geçerli olması durumunda bile **bu tahminin iyimser olduğu kanısındayım**. 2020'de daralmanın daha yüksek olması olasılığı artıyor. 2021'de belirli bir toparlanma olacağını ama dünya GSYH'sı artışının IMF'nin öngördüğü yüzde 5.8 oranının altında kalacağını tahmin ediyorum çünkü dünya ekonomisinin büyüme kapasitesinin yüksek olmasına rağmen birçok kısıtlayıcı faktörün etkisi 2021'de de hissedilecektir. Örneğin: **sektörel kapasitelerde beliren azalmalar, kapanan firmalar, küresel değer zincirlerindeki kopmalar, pazarlardaki belirsizlikler, kalifiye işgücünü kısa sürede yeniden sağlamaktaki zorluklar, dünya ticaretini**

yavaşlatıcı eğilimler, gelir düşüşüne bağlı talep düşüklüğü. GSYH'yı artırıcı yönde faktörler de etkili olacaktır, örneğin birikmiş talep, Pandemi döneminde öne çıkan belirli teknolojik gelişmeler ve firmalar. Ama bunların etkisinin 2021'de yüksek bir büyümeyi sağlamaya yeteceğini sanmıyorum.

GRAFİK 2.

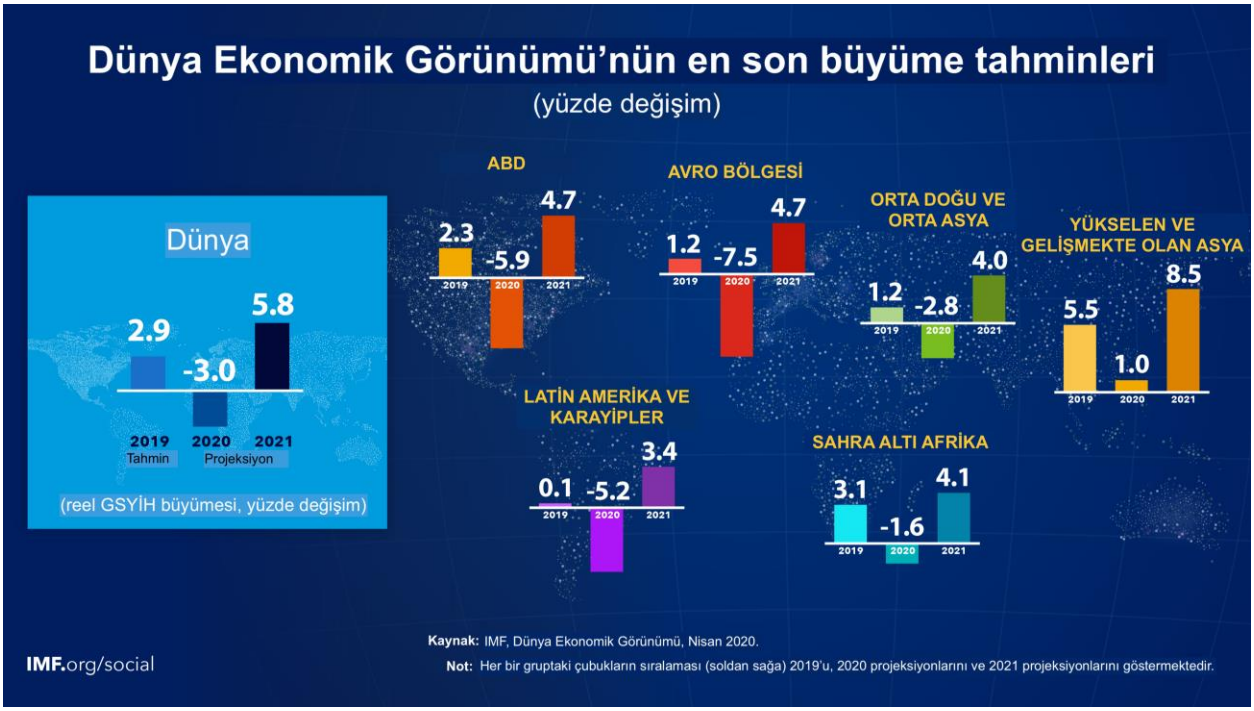

Ayrıca, Covid-19 yayılmaya başladığında **dünya ekonomisi 2008'den itibaren etkili olan bir dizi yapısal nitelikte faktör nedeniyle kırılganlıklar taşıyordu**: düşük büyüme ve yatırım, çok düşük faiz oranları, özel sektörde daha yüksek oranda olmak üzere yüksek borçluluk, bilimsel ve teknolojik gelişmenin iyi yönetilememesi, yüksek eşitsizlik, finans sektörünün toplam şirket karlarındaki payının katma değerdeki payına göre 2008 öncesi olduğu gibi aşırı yüksekliği, uluslararası ekonomik faaliyetlerin yeterince sağlam kurallara dayanmaması, uluslararası işbirliği eksikliği. Pandeminin etkilerinin böyle bir dünya ekonomisi ortamında daha da büyük oldu.

Üretim, istihdam ve gelir düşüşünün boyutları ve diğer olası olumsuz etkiler artı finans sektörünün de tahribata uğraması tehlikesinin büyüklüğü **ülkelerin büyük bölümünde bir süre sonra görüldü ve olağanüstü boyut ve niteliklerde önlemler alınmasına yol açtı. Bunlar parasal genişlemenin yanı sıra maliye politikası araçlarını da içeriyor. Mali önlemlerin boyutu ABD'de GSYH'nın yüzde 15'ine yaklaşıyor. Almanya'da yüzde 25'ine. Tablo 1.**'de ilk mali önlemler paketlerinin 8 Nisan tarihi itibariyle listesi yer alıyor; o tarihten sonra önlemlerin boyutları büyümeye devam etti.

TABLO 1.

COVİD 19'UN ETKİSİNE KARŞI ÜLKE MALİ PAKETLERİNİN GSYH'YA ORANI (8 Nisan 2020 itibariyle)

	%	
Avusturya	9.0	
Avustralya	9.7	
Belçika	12.0	
Kanada	8.4	
Şili	4.7	
Fransa	15.0	
Almanya	25.0	
Mısır	2.0	
Yunanistan	7.5	
İran	13.3	
İrlanda	2.3	
İsrail	5.2	
İtalya	1.7	
Endonezya	2.1	
Hollanda	7.5	
Yeni Zelanda	5.7	
Polonya	6.2	
Portekiz	5.6	
Romanya	3.0	
İspanya	1.0	
İsveç	10.2	
İsviçre	6.0	
Tayland	3.0	
Türkiye	2.0	
ABD	11.3	

Kaynak: IMF verilerinden hesaplamalarım

https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19

Tarihsel açıdan da olağanüstü boyut ve nitelikte olan ve kamuya ekonomide bugün için yeni ve geniş bir etki alanı açan bu önlemlerin amacı ekonomik gelişmeyi başlatmaktan çok ekonomide 1929'u andıracak bir çöküşü önlemek. Sosyal patlamalar olmamasını sağlamak. **Aynı zamanda toparlanmanın başlayabileceği aşamada yeterince işletmenin ayakta kalmış olmasını temin etmek. Bu nedenle örneğin ABD'de KOBİ'lere yönelik olarak kamu tarafından tahsis edilen kaynak 700 MR doları buldu, bu kaynaktan bir KOBİ'ye sağlanan para eğer o KOBİ istihdam ettiği işçi sayısını azaltmıyorsa geri ödenmesi istenmeden kendisinde kalıyor.** Yine örneğin Almanya'da, Fransa'da vb de KOBİ ve start- up'lara kapsamlı destekler var. Kamu açısından ayakta kalması gerekli olan daha büyük firmalara da destek sağlanabiliyor. AB de belirli bir gecikmeyle olsa da kapsamlı paketler hazırlıyor. Ekonomide çöküşü önlemek yönünde ilk aşamada etkili olmaya başlayan bu son derece kapsamlı önlemlerin bile yeterli olacağına

kesin gözüyle bakılmıyor. Covid – 19'un etkileri alanındaki bütün ekonomik tahminler yüksek bir belirsizlik içeriyor.

4. Daha kapsamlı değişiklikler olur mu?

YI: Covid-19'un etkisinin salt GSYH'nın dışsal bir nedenle önce düşmesi sonra yeniden aynı çerçevede ve oranda yükselmesi, diğer ekonomik ve işsizlik gibi sosyal parametrelerin de benzeri bir seyir izlemesi şeklinde olması beklenmemeli. Çünkü, birincisi, bu virüs ekonomi alanındakilerden farklı nitelikte bir faktör ve özellikle de belirsizliği çok yüksek. İkincisi, **yaşanan süreçte ciddi yapısal aksaklıklar, kısıtlar, kopukluklar, ekonomik ve sosyal alanlarda belirli sürdürülemez unsurların varlığı ortaya çıktı.** İnsanlarda daha iyi, verimli, dengeli, eşitlikçi, toplumu ve doğayı daha çok gözeten, sorumlu yönetim yapı ve mekanizmalarına ihtiyaç olduğu algısı farklı ölçülerde hissediliyor. Birçok durumda, farklı bir yaklaşım beklentisi seziliyor. Dolayısıyla **bir dizi kapsamlı ve yapısal değişikliğin gündeme gelmesi ve hayata geçmesi beklenebilir** ama bunun **ne ölçüde gerçekleşeceğini kestirmek bu aşamada zor**.

Bu daha kapsamlı konudaki öngörü ve düşüncelerimi burada yalnızca birkaç başlık halinde özetle belirtecek olursam:

> **Neoliberalizmi oluşturan yaklaşımlar, politikalar ve yönetim yapısı daha çok tartışılacak ve daha çok sorgulanacak.**

> **Kamunun** son alınan kapsamlı önlemlerle ekonomideki artan rolünün ne ölçüde kalıcı olacağı ve gelecekteki niteliği gündemde olacak.

> Çağımızın hızla değişen koşullarında **doğum aşamasından itibaren eşitlik; sağlık; eğitim; uzaktan çalışmayı daha çok içerecek yeni çalışma biçimleri ve istihdam alanında dahil sosyal devletin yeni nitelikleri** ve önemi de.

> **Eşitliği ekonominin de bir bileşeni olarak da ele almak gerekecek**.

> **Kadınların** yaşamın tüm alanlarında eşit olarak yer almaları özel bir önem taşıyacak.

> İhtiyaç duyulan reform ve dönüşüm stratejisinin gündeme geleceği, ele alınacağı 4-5 yıllık bir dönem yaşanması olası.

> Bu sürecin **reform ve dönüşüm taleplerinin geniş katılımlı, kitlesel destekli olmasına** ihtiyaç olacak.

> **Piyasa ekonomisinin, bilgi ekonomisine dönüşümün ve küresel ekonomik işleyişin sosyal boyutları ve kurallılıklarının dinamik bir biçimde genişletilip güçlendirilmesine** de.

> **İklim ve çevrenin** korunmasına da.

> **Yerel yönetimlerin ve büyük kent yönetimlerinin** güçlenmesine de.

> **Uluslararası işbirliğinin artması**, yalnızca küresel ölçekte çözülebilecek sorunların bu çerçevede ve **uluslararası dayanışma** içinde ele alınması özellikle önemli bir ihtiyaç**.**

> **AB'nin** birliğini pekiştirmeyi başarıp başaramayacağı büyük bir önem taşıyacak, dünya için ve aynı zamanda Çin faktörü ile bağlantılı olarak da.

> Düzgün ve özgürlükçü bir yönetişim özlemi çerçevesinde dünyanın birçok ülkesinde **popülist otoriterlikten bilgiye dayalı katılımcı demokrasiye geçiş** yönünde taleplerin etkili olması mümkün.
> Tüm bunlar **sosyal demokrasinin daha etkili olma sürecinde güçlendireceği, hedefleyeceği ve gerçekleştirebileceği politika ve dönüşümler** olarak da önem taşıyacak.

Burada bu belirttiklerime **zıt yönde eğilim ve çabalar da var olacaktır, örneğin içe kapanma, korumacılık, artan otoriterlik.**

Bu dönemde aynı zamanda **Atatürk'ün ''Yurtta barış, dünyada barış''** ilkesinin önemi evrensel düzeyde artacağını düşünüyorum.

5. Türkiye açısından ekonomik ve sosyal etkileri neler ve perspektif nasıl gözüküyor?

YI: Önce Türkiye ekonomisinin kapasitesinin yüksek olduğunu, değerlendirmelerde ülkemizin tarihsel gelişmesiyle de ilgili olan bu olguyu yeterince dikkate almaya ihtiyaç bulunduğunu belirtmek isterim.

Pandemi kaçınılmaz olarak Türkiye'yi ekonomik ve sosyal alanlarda da derinden etkiliyor. Türkiye ekonomisinin yüksek kapasitesine rağmen **uzunca bir süredir temelde kırılganlaşmakta olduğu bir döneme** rastladığı için ne yazık ki bu etkinin **daha da yoğun** olması tehlikesi var. Bu açıdan diğer bütün kritik parametrelerin ötesinde TUİK kaynaklı şu veriyi dikkate almaya ihtiyaç var: **Endeks olarak 2018'in 2.ci Çeyreğinde 100 olan yatırım, yıllık artış olarak kesintisiz biçimde azalarak 2019'in 2.ci Çeyreğinde 79.9'a düşmüştü (Grafik 3**.)

GRAFİK 3.

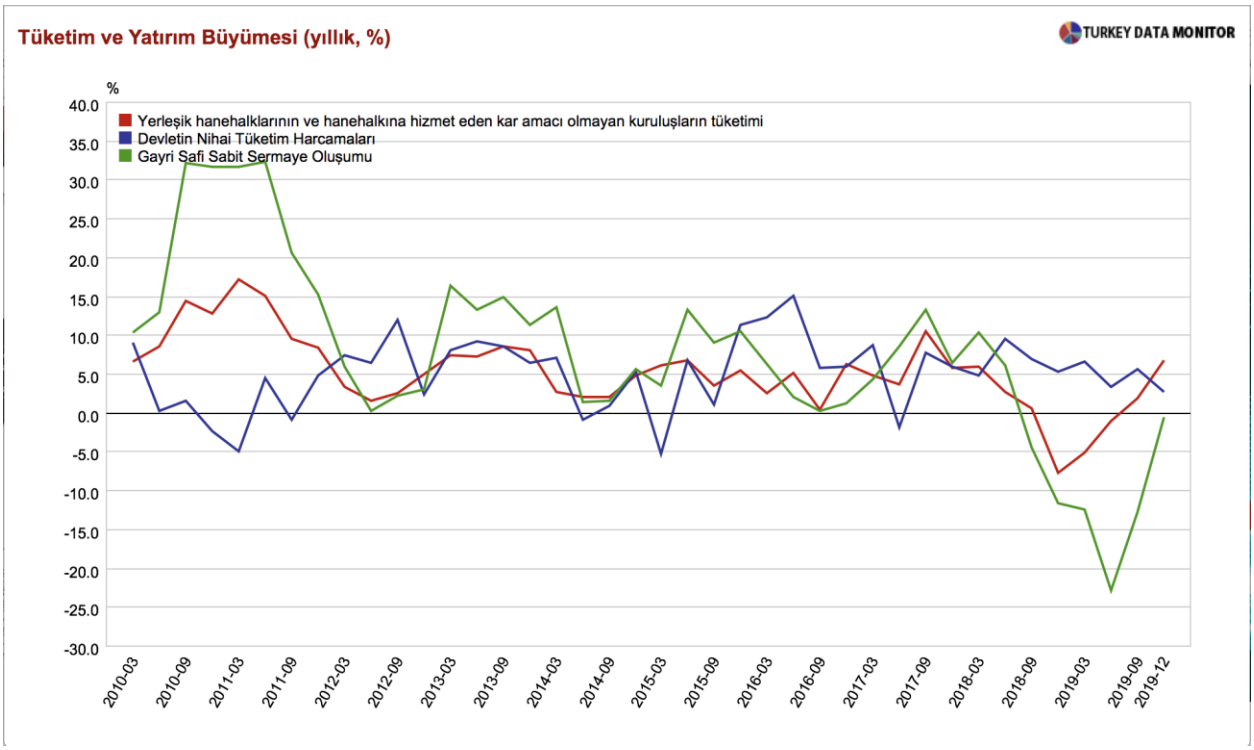

Kaynak: TUİK, Turkey Data Monitor

Bu düşüş var olan kapasitede belirli bir erozyon anlamına da geliyor. Türkiye bu döneme **yalnız Merkez Bankası'ndaki değil daha önemlisi genel anlamdaki toplam kaynakları bakımından da düşük bir rezervle** ve **kendi manevra alanını daraltmış olarak** giriyor. Bu ek bir talihsizlik. Dahası, Ocak 2020'de bile TUİK rakamlarına göre **işsiz sayısı 4.36 milyon** gibi çok yüksek bir düzeyde ve yüzde 13.7 gibi çok yüksek bir orandaydı (**Grafik 4.**).

GRAFİK 4.

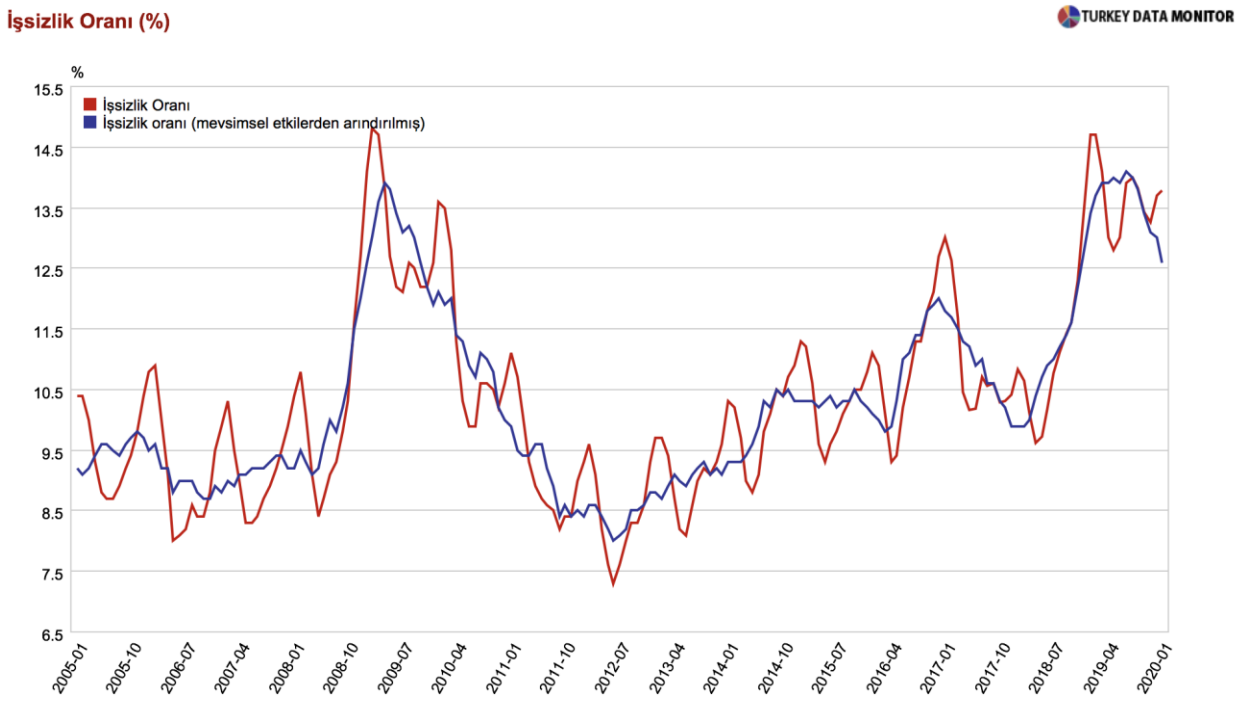

Kaynak: TUİK, Turkey data Monitor

Bu dönemde alınabilecek tüm ihtiyaç bulunan önlemleri daha baştan almak, paket tasarımlarını ihtiyaçlarla orantılı olarak yapmak bu nedenlerle de önem taşıyor. İkinci Çeyrekte üretimden ihracata, tüketime, istihdama, gelirlere kadar her alanda çok büyük düşüşler yaşanıyor. Bu alanların her birinde **Türkiye 'nin sektörel yapıları ve uluslararası ticaretinin büyük bölümünü yaptığı ülkeler, ekonomisinin Covid -19'ten derinden etkilenmesine** yol açacak nitelikte.

Şimdiden kredi kartı harcamalarında önemli düşüşler, talep edilen kredilerin önemlice bir bölümünün karşılanmamasına rağmen kredi talebindeki azalmalar da dikkat çekici. Gıda, sağlık, bilişim ve iletişimin belirli altsektörleri gibi birkaç sektör dışında hemen her sektörde çok büyük daralmalar var. Turizm, ulaştırma, lokantacılık, otomotiv gibi belirli sektörlerde düşüşler son derece yüksek boyutlarda. **IMF'nin tahminine göre Türkiye 2020 yılının bütününde yüzde 5 daralacak, 2021'de ise yüzde 5 büyüyecek.** Ama kanımca **2020 daralmasının yüzde 5'in üzerinde, 2021 büyümesinin yüzde 5'in altında olması daha olası**. **İşsizliğin IMF'nin 2020 ve 2021 tahminleri olan yüzde 17.2 ve 15.6'nın üzerinde kalması da.** Gelir azalması etkisi de muhtemelen sanılandan daha yüksek olacaktır; gelir açısından **aylık yaşayanların sayısının ne kadar yüksek olduğu** görülmüştür.

Bu derin ekonomik ve sosyal etkilere karşı yukarıda **Tablo 1.**'de görüldüğü gibi ülkemizde dünyadaki benzeri paketlerin boyutlarının çok altında, GSYH'nın yüzde 2'si oranında bir önlemler paketi açıklandı, daha sonra bir dizi önlem daha alındı. Tüm bu önlemlerin yeterli

boyutlarda olması ve **parça parça değil bütüncül bir biçimde** ve ihtiyaçlara uygun **bir strateji temelinde** alınması gerekir. Ve tüm bunların bir **gecikmeye yer bırakmadan** yapılması da.

Alınan önlemler yararlı olsa da yeterli olmaktan uzak. Örneğin Pandemi **başladığında işsizlerin yalnızca yüzde 15'i kadarı işsizlik sigortasından ödenek alabiliyordu;** SGK verilerine göre **kayıt dışı çalışanların oranı 1/3; tüm bunlar ne kadar daha geniş kapsamlı önlemlere ihtiyaç** bulunduğunu gösteriyor.

Yönetişim zayıflığının boyutları da belirgin. Örneğin **önlemler paketi açıklandıktan sonra Sn. Hazine ve Maliye Bakanı 2020 büyümesinin artı yüzde 5 olacağını beyan** etti. **Bu, söz konusu paketin yüzde 5 büyüyeceği düşünülen bir Türkiye'nin ihtiyaçlarına göre hazırlandığını gösteriyor.**

Alınan önlemlerin aşağıda belirtilenleri de içermesi yararlı olacaktır:

> Kısa Süreli Çalışma Ödeneği ile ilgili önlem yararlı ama **günde 39 TL ödeme sağlayan ücretsiz izin uygulamasına tabi tutulanları da kapsamalıdır.**

> Sosyal alanda en etkili olacak önlemlerden biri **Aile Sigortası'nın** kurulması olur, buna çok ihtiyaç bulunmaktadır.

> Tüm bu sürecin daha sağlıklı biçimde yönetilmesi için **Ekonomik ve Sosyal Konsey**'in toplanmasına da.

> Daha sonra yapılan eklemelere rağmen önlemler yoksulların ve gelir kaybına uğrayanların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyor; bunlar genişletilmeli, kayıt dışı çalışanları, kayıtlı ve kayıt dışı işsizleri ve yoksulları daha çok kapsamalıdır.

> Bunun dışında **önlemler yalnızca vergi vb ödemelerinde erteleme ve kredi olanaklarında belirli artışlarla sınırlı, kaldı ki bunlara da erişim kısıtlı**. Oysa **işletmelerin olabildiğince ayakta kalması kritik bir hedef** olmalıdır.

> Bu amaçla **başta KOBİ'lere olmak üzere buna ihtiyacı bulunduğu objektif olarak saptanan şirketlere tarafsız biçimde sağlanacak doğrudan desteklere de ihtiyaç** vardır.

> Bu destekler geçici olarak zor durumda olan şirketlerin **iç ve dış alıcılara değerlerinin çok altında fiyatlardan satılmasını önlemek** bakımından da önemlidir.

> **Diğer ülkeler ekonomilerini açtıklarında Türkiye ekonomisinin hazır olması,** böylece pazar ve rekabet gücü kaybına uğramaması bakımından da.

> Bugünkü koşullarda **parasal genişlemeye** başvurulmasına ihtiyaç vardır ve gecikmeyle de olsa başlanmıştır; ama bunun çok **özenli bir biçimde yapılması** ve **aynı zamanda maliye politikası araçlarına da aynı şekilde ve yeterince başvurulması** ve bu ikisinin güçlü bir **eşgüdüm** içinde bulunması gerekir.

> Bu süreçte **bölgesel eşitsizliğin** daha çok artmasına karşı önlemlere de ihtiyaç vardır.

> **Yerel yönetimlerin engellenmeyip desteklenmesine** de.

> **Tarım ve gıda ürünlerine talep artmış olsa da bu sektörleri de olası tehlikelere karşı gözetme ve destekleme gereği** de bulunmaktadır.

> **Kanal İstanbul** gibi alanlara yönelik harcamaların özellikle bu dönemde durdurulması gerektiği açıktır.

> Bu süreç içinde Türkiye'nin **bilim ve teknoloji alanında çok daha büyük bir hızla** ilerlemesine, bu çerçevede **yazılımda yeni büyük kapasiteler** yaratmasına, Ar-Ge'yi arttırmasına büyük ihtiyaç bulunmaktadır; **şimdi Ar-Ge zamanıdır**. Öyle olmalıdır.

> Bunlar Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişme hedefleri doğrultusunda yol alması, şimdi dünyada **birkaç yılda 10 yıllık mesafe kat etmesi** söz konusu olan **sayısal dönüşüme hazırlanması** ve rekabet gücünü koruyup yükseltmesi için gerekli olan kritik faktörler arasındadır.

> **AB** şu sırada kırılgan bir konumda olsa da AB'ne yakınsama ve üyelik doğrultusundaki dönüşümlerin gerçekleştirilmesi önemli olumlu etkiler sağlayacaktır.

Bu adımların atılması ve önlemlerin alınması Türkiye'nin Pandeminin etkilerini aşma perspektifini güçlendirir ve hızlandırır.

---

[i] Bu yazı Politus Dergisi'nde (politus.com) 23 Mayıs 2020 tarihinde yayınlanmıştır.